

НЕУСПІШНІСТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

FAILURE OF ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасної школи – неспішності. Зокрема, розкриваються поняття неспішності в педагогічній науці та причини та фактори її виникнення.

Реформування освіти в Україні ставить своїм завданням формування високо інтелектуальної, внутрішньо вільної і свідомої особистості, здатної розв'язувати соціальні та економічні проблеми молодій суверенній державі. Його реалізація можлива за умови організації особистісно орієнтованого навчання, кінцевою метою якого є максимальне розкриття індивідуальних можливостей та самоактуалізація особистості кожного, створення умов для якомога повнішої реалізації інтелектуального й духовного потенціалу дитини, своєчасного виявлення контингенту школярів, які потребують допомоги, відповідної до характеру утруднень, що вони зазнають у навчанні.

Однією із найбільш гострих проблем сучасної школи, від якої чи не найбільш потерпає наше суспільство, продовжує залишатися проблема розвитку пізнавальної активності і запобігання неспішності школярів. Доволі часто доводиться спостерігати, як учні, ще не закінчивши початкову школу, майже повністю втрачають справжній інтерес до навчання. Однією з головних причин цього, на наш погляд, є відсутність у теоретико-методичному арсеналі вчителів необхідних знань і умінь адекватного стимулювання учіння школярів.

Школа несе моральну відповідальність перед невстигаючими і другорічниками, тому що вона не зуміла дати їм потрібне виховання й освіту, вона зробила їх невдахами і тим самим скалічила їхню подальшу долю. Школа несе відповідальність перед батьками невстигаючих учнів, тому що батьки віддали своїх дітей у школу в надії, що вона виховає їх як моральних, культурних, творчо активних і соціально зрілих особистостей, а школа замість цього зробила цих дітей невдахами, ізгоями суспільства.

Школа несе відповідальність за неспішність учнів і перед суспільством і державою, тому що суспільство і держава доручили школі підготувати гідне нове покоління, що зможе здійснити подальший прогрес і розвиток країни, а школа замість цього випускає браковану продукцію – випускників, що погано підготовлені для дорослого життя, творчої діяльності на благо суспільства і держави.

Ключові слова: шкільна неспішність, початкова школа, самовпевненість, соціально-економічні причини неспішності, педагогічна занедбаність.

The article deals with one of the current problems of modern school – failure. In particular, the concept of failure in pedagogical science and the causes and factors of its emergence are revealed.

Education reform in Ukraine aims to form a highly intelligent, internally free and conscious personality capable of solving the social and economic problems of a young sovereign state. Its realization is possible provided the organization of personality-oriented learning, the ultimate goal of which is the maximum disclosure of individual opportunities and self-actualization of each person's personality, creating conditions for the fullest possible realization of the intellectual and spiritual potential of the child, timely identification of the contingent of pupils in need, in need that they are experiencing in training.

One of the most acute problems of the modern school, which our society is suffering most from, continues to be the problem of developing cognitive activity and preventing the failure of students. It is quite common to see that students who have not finished primary school have almost completely lost their true interest in learning. One of the main reasons for this, in our opinion, is the lack of the theoretical and methodological arsenal of teachers with the necessary knowledge and skills to adequately stimulate students' learning. The school has a moral responsibility to the underprivileged and sophisticated, because it failed to give them the education and education they needed, it made them fail and thus crippled their fate. The school is responsible to the parents of the missing students because the parents gave their children to the school in the hope that it would educate them as moral, cultural, creatively active and socially mature individuals, and the school instead made these children a failing, out-cast society.

The school is responsible for the failure of students both before society and the state, because society and the state have commissioned the school to prepare a decent new generation that can make further progress and development of the country, and the school instead produces defective products – graduates who are poorly prepared for adulthood, for creative activity for the benefit of society and the state.

Key words: school failure, primary school, arrogance, socio-economic causes of failure, pedagogical neglect.

УДК 37.091.212.7-026.516
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.12>

Козігора М.А.,
викладач кафедри педагогіки,
психології та окремих методик
КЗВО «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Явище шкільної неспішності завжди перебувало в центрі уваги спеціалістів багатьох профілів: педагогів, психологів, медиків. У дослідженнях часто домінував педагогічний ракурс бачення проблеми, педагогічний підхід, спрямований на попередження та корекцію, а не на виявлення механізмів неспроможності дитини ефективно засвоювати

матеріал. До того ж психологи тривалий час розглядали процес навчання переважно «як передавання інформації від учителя до учня, або як підкріплення правильної поведінки. За такого тлумачення навчання проблема його психологічних механізмів не виступала як актуальна». Джерела шкільної неспішності шукали в соціальних умовах життя, моральних або генетичних особливос-

тях дитини, психологічному дискомфорту, невмінні налагодити контакт з учителем або однокласниками, невідповідності потреб дитини системі навчання тощо.

Неуспішність – невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, що фіксуються через значний проміжок часу навчання, наслідок процесу відставання. Дослідники серед основних ознак неуспішності учнів називають:

– прогалини у фактичних знаннях і спеціальних для цього предмета вміннях, які не дають змоги охарактеризувати суттєві елементи понять, що вивчаються, законів, теорій, а також здійснити необхідні практичні дії;

– наявність прогалин у навичках навчально-пізнавальної діяльності, які знижують темп роботи настільки, що учень не може за відведений час оволодіти необхідним обсягом знань, умінь і навичок;

– недостатній рівень розвитку та вихованості особистісних якостей, які не дають змоги учневі виявляти самостійність, наполегливість, організованість та інші якості, необхідні для успішного навчання.

Вивчення дітей із проблемами в навчанні, розробка шляхів, методів і засобів їхнього навчання, запобігання неуспішності тісно пов'язані з проблемами загальної педагогіки і психології, розв'язанням загальних завдань сучасної школи, охопленням навчанням усіх дітей. Попереджувати відставання та неуспішність учнів покликані різноманітні і водночас суто індивідуальні методи стимулювання учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему неуспішності учнів розглядали такі педагоги і психологи, як В.О. Сухомлинський, В.С. Цетлін, Ю.К. Бабанський, М.А. Данилов, А.А. Бударний, А.М. Гельмонт, Л.С. Славина, П.П. Блонський, Н.П. Мурачковський, Б.Г. Ананьєв, Т.Ю. Андрущенко, Ю.К. Бабанський, Н.А. Бастун, Б.Н. Боденко, В.В. Волошина, Ю.З. Гільбух, О.Д. Главінська, С.М. Зінченко, Т.Д. Ілляшенко, З.І. Калмикова, Н.В. Карабекова, І.Ю. Кулагіна, Н.П. Майорова, Н.О. Менчинська, Г.Б. Моніна, М.Й. Мурачковський, Л.С. Славина, Л.М. Співак, Р.В. Овчарова та інші.

Вченими встановлено, що неуспішність вважається як об'єктивними причинами (умови життя, невірне організоване спілкування з учнем, формалізм вчителів та батьків у ставленні до навчання дітей, педагогічна занедбаність, психотравмуюча ситуація), так і суб'єктивними причинами (рівень розумового розвитку дитини, ставлення самого учня до навчальної діяльності, інфантилізм школяра, слабкий стан фізичного здоров'я, несформованість мотивів навчання, низька самооцінка учня).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині, за даними вчених, приблизно 12,5% учнів відчувають труднощі в навчанні, що значною мірою ускладнює роботу вчителя. Щороку з'являється дедалі

більше дітей, які проявляють низький рівень знань у навчальній діяльності. Станом на сьогоднішній день діяльність дітей спрямована на отримання не ґрунтовних знань, а диплома або атестату. Тому з'являється гостра проблема нашого часу – неуспішність школярів. Вона може вплинути на розвиток дитини загалом, на її майбутнє та може стати джерелом широкого кола інших різноманітних проблем [5]. Причина виникнення неуспішності в кожного окремого учня своєрідна і пов'язана як з індивідуальними рисами, так і з особливостями його взаємодії з оточенням.

Мета статті – визначити основні шляхи подолання неуспішності школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Однією з найгостріших проблем сучасної школи, від якої чи не найбільше потерпає наше суспільство, продовжує залишатися проблема розвитку пізнавальної активності учнів і запобігання неуспішності школярів, адже дедалі складніше під час навчання розвивати в дітей теоретичне мислення та вміння логічно висловлювати власні думки [8].

Причинами невстигання школярів може стати все, що завгодно: від невеликих розладів дрібної моторики до великих проблем у подружньому житті батьків [4, с. 9]. Зокрема, встановлено, що неуспішність школярів пов'язана як з їхніми індивідуальними особливостями, так і з тими умовами, в яких протікає їхній розвиток [2].

Існує потреба у виявленні чинників, які дадуть змогу активізувати пізнавальну діяльність учнів із початковим рівнем навчальних досягнень, забезпечать успішний перебіг їхнього навчання та виховання. У радянські часи учнів, які мали низький рівень знань, відразу зараховували до групи так званих відстаючих або не встигаючих у навчанні школярів. Але, перш ніж розглядати причини, ознаки та фактори невстигання учнів, потрібно охарактеризувати та зрозуміти сутність самого поняття неуспішності.

Шкільна неуспішність – це дуже складне явище, яке найчастіше виникає внаслідок накладання, переплетення та одночасної дії кількох різнопланових факторів, які знаходяться в складних причинно-наслідкових взаємозв'язках. Психолог С.С. Степанов дає таке визначення цього поняття: «Неуспішність – це не відповідна нормативним критеріям результативність шкільного навчання, яка виступає наслідком нездатності дитини повноцінно засвоїти навчальний матеріал і виконувати завдання». К. Бейнбрідж, експерт у питаннях про обдарованих дітей, неуспішністю називає таку успішність дитини, яка є нижче рівня, що прогнозували на підставі її здібностей.

Для дітей питання про «неуспішність» може мати серйозне побічне значення. Багато вихованців, які підпадають під цю категорію учнів,

демонструють яскраво виражений розрив між вродженими здібностями й тим, чого вони дійсно досягають у класі. У молодших класах школи зазвичай проявляється основна ознака неуспішності, і проблема стає серйознішою в міру того, як діти дорослішають та переходять у старші класи. Однак більшість дітей цієї категорії можуть просто не використовувати свої здібності повною мірою.

Проблема шкільної неуспішності виступає, насамперед, як проблема виявлення чинників, що викликають утруднення в просуванні учня в процесі засвоєння навчального матеріалу, та соціально-психологічна дезадаптованість стосовно умов шкільного життя і взаємодії з найближчим оточенням (однокласниками, вчителями та батьками).

Дослідженнями встановлено такі групи причин шкільних невдач [7, с. 365]. Перша група – соціально-економічні. Сюди зараховують матеріальну незабезпеченість сім'ї, педагогічну неуспішність батьків, шкідливі звички батьків (алкоголізм). Загальне становище оточення також відображається на дітях – але головне, негаразди у сім'ї. Друга група – причини біопсихічного характеру. Це спадкові особливості, спадкові можливості, риси характеру. Головне пам'ятати, що задатки успадковуються, а здібності, характер, інтереси розвиваються протягом життя на основі задатків. Науково підтверджено, що у всіх здорових, новонароджених дітей однакові можливості розвитку, який залежить від соціального та сімейного оточення та від виховання. До третьої групи зараховують педагогічні причини. Педагогічна занедбаність частіше за все є результатом помилок, низького рівня роботи школи. Робота вчителя – це найефективніший фактор, що впливає на розвиток школяра. Тому помилки педагога можуть призводити до психогенії та дидактогенії.

На нашу думку, О. Беляєва вдало поділяє причини неуспішності на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх вона зараховує такі:

1) перешкоди середовища, в якому росте малюк (незручне робоче місце або його відсутність, гамір братів або сестер, увімкнений телевізор, комп'ютер);

2) сімейні конфлікти – сварки батьків, ревності до братів чи сестер, часті бійки в родині;

3) батьки можуть бути занадто вимогливі до навчання. Вони вимагають тільки високих досягнень, не враховуючи безліч різних факторів. Це може викликати психотравму в дитини;

4) батьки взагалі не виявляють інтересу до навчальних занять дитини, не перевіряють, як вона виконує домашні завдання, чим займається у вільний час;

5) у дитини не сформоване позитивне чи створене негативне ставлення до навчання, тобто немає передумов виховання навчальної мотивації та інтересу до навчання:

6) у родині неправильно організована навчальна діяльність: відсутність трудового виховання та відповідального ставлення до своїх обов'язків, відсутність режиму, безлад у домі, неналагоджений побут;

7) проблеми у спілкуванні з однокласниками.

Внутрішні причини шкільної неуспішності можуть полягати в:

1) порушенні чи відхиленні в розвитку психічних процесів, тобто їхній нерозвиненості;

2) високому рівні тривожності, яка набуває стійкості у разі постійного незадоволення батьків, їхньої роздратованості й викликає в дитини страх зробити щось погано, неправильно;

3) надто низькому рівні самооцінки, невпевненості в собі, закріпленні ситуації систематичної неуспішності, що призводить до виникнення проблем (бажання бездумно дотримуватися вказівок дорослого, діяти лише за зразками та шаблонами, побоювання виявити ініціативу, формальне засвоєння знань і способів дій) [1, с. 27–28].

Звичайно, всі перелічені фактори в тій чи іншій мірі відіграють певну роль у формуванні шкільної неуспішності, але найчастіше значна частина з них являється не причиною невстигання учнів, а її наслідком. Як доведено вченими, основна причина неуспішності – це недоліки в розвитку пізнавальної сфери школярів, яка складається з таких пізнавальних процесів: відчуття, сприйняття, увага, пам'ять, мислення та уява.

Загалом серед основних причин неуспішності учнів із психологічної точки зору можна виділити такі:

1) наявність прогалів у фактичних знаннях і спеціальних для цього предмета вміннях, що не дають змоги охарактеризувати істотні елементи досліджуваних понять, законів, теорій, а також здійснити необхідні практичні дії;

2) наявність прогалів у навичках навчально-пізнавальної діяльності, які знижують темп роботи настільки, що учень не може за відведений час оволодіти необхідним обсягом знань, умінь, навичок;

3) недостатній рівень розвитку й вихованості особистісних якостей, що не дають змоги учневі виявляти самостійність, наполегливість, організованість та інші якості, необхідні для успішного навчання [6, с. 9].

Ми також погоджуємося із думкою Н.В. Захарчук, яка виділяла серед можливих причин небажання учнями отримувати знання такі:

– недостатня зацікавленість. Учень переконаний, що навчання – не таке важливе і майже ніяк не стосується його життя та інтересів;

– страх перед невдачею. Учень боїться опинитися в незручному становищі перед своїми товаришами та вчителями і вважає, що безпечніше уникнути ризику, і тому не намагається досягнути високого рівня;

– хибні цінності. Учні набагато важливіше мати перед своїми товаришами вигляд «крутого», ніж бути компетентним і успішним у навчанні;

– навчальні проблеми. Учень намагається зрівнятися зі своїми однокласниками, які добре вчать, однак легко здається після невдачі;

– недостатнє навантаження. Байдужість до навчання може бути викликана завданнями, рівень яких нижчий, ніж здібності учня;

– потреба уваги. Учень може намагатися повернути увагу вчителя й одержати підтримку від нього, вдаючи безпомічного;

– емоційна перевтома. За недостатнім інтересом до навчання чи невмінням зосередитися можуть бути приховані тривога, перевтома або депресія;

– низькі очікування. Низькі академічні очікування батьків або викладачів можуть зумовити недостатню старанність учня;

– вияв незадоволення. Низька успішність учня у школі може бути своєрідним актом протесту проти тиску батьків, які вимагають надто високих результатів у навчанні [3, с. 7].

Серед можливих причин, які безпосередньо пов'язані зі школою, виділяють такі: у класі відсутня цікава атмосфера, що знижує їх мотиваційну сферу; надмірна конкуренція; відсутність конкуренції; конфлікти між вчителем та учнем; деякі форми зниженої здатності до навчання; повільне навчання; занадто великий тиск однокласників; відсутність видимих можливостей для прояву творчих здібностей; інертність, відсутність гнучкості у шкільній програмі; невідповідність здібностей дитини шкільній системі.

У дітей із поганою успішністю відсутнє почуття самовпевненості. Це учні, які не вірять у власні сили та можливості. Хоча, насправді, відстаючі діти – це хороші школярі, але вони не знають про свою реальну цінність. Вони не вважають, що можуть стати кращими у своєму класі. Батьки, педагоги та загалом школа мають вилікувати цей стан дітей якомога швидше та спрямувати їхню діяльність у бік досягнення більш високих результатів у навчанні.

Висновки. Нині найактуальнішою проблемою сучасної школи залишається проблема неуспішності школярів. За останній час успішність учнів

значно знизилася, тому завдання сучасної школи полягає в подоланні неуспішності. У результаті проведеного аналізу наукової літератури було встановлено, що неуспішність – це комплексна підсумкова невідповідність учня, яка настає наприкінці певного терміну навчання.

Дослідивши причини та фактори, які негативно впливають на успішність учнів, ми виявили, що вони досить різноманітні і динамічні. Причиною невстигання може бути все, що завгодно: від невеликих розладів дрібної моторики до великих проблем у подружньому житті батьків. Зокрема, було встановлено, що неуспішність школярів пов'язана як з їхніми індивідуальними особливостями, так і з тими умовами, в яких протікає їхній розвиток. Також вчені окремо виділяють причини, пов'язані зі школою, та причини, пов'язані із сім'єю. У процесі дослідження ми з'ясували, що діти, які відстають, – це хороші учні, хоча вони не знають про свою реальну цінність та не вважають, що можуть стати кращими у своєму класі. Тому батьки і вчителі мають вчасно це помітити та допомогти дитині спрямувати свою діяльність у бік досягнення результатів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бєляєва О. Шкільна неуспішність. *Психолог*. 2011. № 44. С. 27–29
2. Журавльова С.А. Особистісно-центрований аналіз проблем шкільної неуспішності. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2015. № 6. С. 43–46.
3. Захарчук Н. Якщо дитина не хоче вчитися. *Психолог*. 2009. № 46. С. 7–10.
4. Кондратенко Л. Знову двійка: шкільна неуспішність як психологічне явище. *Психолог*. 2012. С. 9–25.
5. Лисянська Н.С. Значущість вивчення проблеми неуспішності в початковій школі. *Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету*: конференція присвячена Дню науки в Україні та 60-річчю СумДУ, м. Суми, 21–25 квітня 2008 р. Суми, 2008. С. 183–184.
6. Нємов Р. Психологія: у 3-х т. *Психодіагностика*. 4-вид., 2002. 640 с.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва, 1990. 921 с.
8. Поклонський О.О. Учнівська неуспішність та засоби її подолання на уроках географії. *Збірник наукових праць*. Випуск 16. Харків, 2012. С. 96–99.